

Carl Gustaf Bernhardsons folklivsmålningar som källa för kulturhistorisk forskning

Anders Gustavsson

Folklivsmålaren Carl Gustaf Bernhardson blev känd för en bredare publik i samband med den utställning ”Skärgårdsvardag” som visades på Göteborgs Historiska museum (numera Göteborgs Stadsmuseum) 1980–1981. Öppningen av utställningen ägde rum den 22 september 1980 på Bernhardsons 65-årsdag. Denna utställning blev så välbesökt att museiledningen beslöt att utöka tiden för den från ursprungligen planerade tre månader till sex månader. Utställningen blev också mycket uppmärksam i tidningar, radio och tv.

Bernhardson föddes 1915 som son till en

fiskare i fiskeläget Grundsund på Skaftö strax söder om Lysekil i Bohuslän. Modern kom från en lantgård strax utanför detta fiskeläge. Som barn och under uppväxten var Bernhardson på ständiga besök hos sin morfar (1860–1944) och mormor (1860–1943), vilka han uppskattade mycket. Han lärde känna såväl livet i fiskeläget som på en lantgård och kom tidigt att intressera sig både för den materiella och för den andliga kulturen. I fiskeläget levde han som ung framför allt bland kvinnorna eftersom männen under hela sommarhalvåret till största delen var ute på längre fisketurer.

1. Carl Gustaf Bernhardson i sitt vardagsrum på Skaftö. Foto: Eric Andersson.

Han observerade noga det han var med om och bevarade det i sitt minne. På lantgården följde han med i både morfaderns och mormoderns olika sysslor. Han lyssnade också på vad som berättades om händelser i gången tid. Morfadern var känd för att vara en god berättare med en mycket omfattande repertoar. Berättelserna handlade inte bara om händelser utan också i hög grad om övernaturliga väsen som gastar, nissar och havsfolk.

Som ung man var Bernhardson själv med ute på fiske en tid under senare delen av 1930-talet fram till andra världskrigets utbrott. Senare kom han att lämna Skaftö och utbildade sig inom lantbruk och trädgårdsnäring, men var även elev på Hultbergs målarskola i Göteborg 1949–1952. Han började så smått att måla tavlor med kustmotiv. Denna verksamhet kom i gång på allvar först när han flyttade tillbaka till Skaftö 1965 och byggde sig ett ensligt beläget hus i närheten av den plats där han hade vuxit upp. Huset fick tjäna både som bostad för ungarbarnet och ateljé så länge han levde, det vill säga fram till 1998. Jag fick tillfälle att besöka honom där första gången 1975. Ett stort antal tavlor pryddes väggarna. En kortare text på tavlornas baksida beskrev med dialektala uttryck vad bilderna föreställde. Eftersom jag vid den tiden ledde ett forskningsprojekt vid Göteborgs universitet om bohuslänsk kustkultur, blev jag starkt intresserad av Bernhardsons måleri. Jag utförde flera längre intervjuer med honom i anslutning till ett stort antal motiv.

När Göteborgs Historiska museum planerade den ovannämnda utställningen tog den dåvarande museichefen Allan T. Nilson kontakt med mig. Vi hade tillsammans ansvaret för att utforma utställningen och jag skrev en utställningsintroduktion (Gustavsson 1980). Tack vare den stora och positiva uppmärksamhet som utställningen rönt beslöt kommuner och landsting i västra Sverige att anslå avsevärda summor som utgjorde grundplåten för den fond som 1981 bildades med namnet

”Carl Gustaf Bernhardsons fond för etnologi och folklöre”. Konstnären fick själv uppbära avkastningen av fonden så länge han levde. 526 av hans folklivsmålningar, som då utgjorde huvudparten av produktionen, överfördes samtidigt från Skaftö till Bohusläns museum i Uddevalla. En del av dem kom att visas i museets basutställning. Samtliga tavlor avfotograferades och gjordes tillgängliga i ett bildarkiv både som papperskopior och diabilder. År 2005 blev alla motiven utlagda på internet under adressen: www.bohusmus.se/samlingar. Detta är helt i linje med konstnärens intentioner; han ville ha sina tavlor samlade på en plats med tanke på tillgängligheten för eftervärlden. Därför sålde han sin konst till privatpersoner bara i begränsad omfattning, trots att hans målningar var eftertraktade inte minst av de många sommargästerna utmed den bohuslänska kusten. Han avyttrade bara så mycket som krävdes för att han skulle kunna finansiera nytt måleri.

1982 lät Bernhardson bygga ett andra hus på tomten, vilket skulle fungera som utställningssal. Eftersom han bodde i ett område med många sommargäster fick han ofta besök sommartid. Han ville dock begränsa antalet besökare för att inte alltför ofta bli avbruten i sitt måleri. Han fick uppleva glädjen att kunna måla ända till sin död vid 83 års ålder, 1998. Brorsonen och storsjöfiskaren Klas Berntson, som ärvde kvarlåtenskapen, ordnade då med öppet hus i lokalerna en gång per sommar 1999–2005. Det brukade komma cirka 300 besökare, och jag hade förmånen att tjänstgöra som guide vid flera tillfällen. Hösten 2005 såldes byggnaderna till en privatperson. Bohaget i de båda husen, som stått orört sedan konstnärens död, kom att överföras till Bohusläns museum. Där skall de bilda underlag för ett särskilt Bernhardsonrum, som skall invigas 2007. Hans tavlor har fått en framträdande plats i den nya basutställningen vars första del öppnades 2005 och vilken skall vara helt färdig 2008.

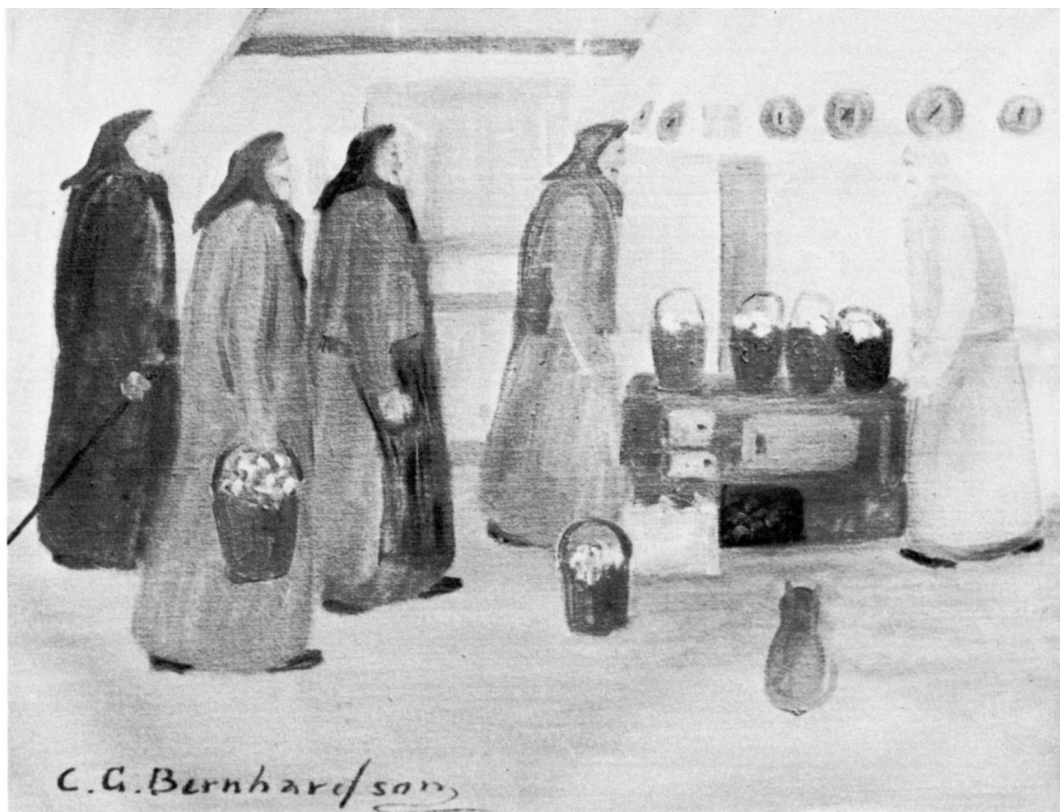
Förutom de 526 tavlorna på Bohusläns museum finns ytterligare ett hundratal folklivsmålningar förvarade i ett kassavalv i Göteborg. De ägs av konstnärens brorson, som är villig att låta dem komma i allmän ägo om ekonomiska medel kan anskaffas.

1978 utgav Bernhardson på eget förlag boken *Bohuslänskt folkliv*, som den första i raden av publikationer. Där trycktes många av hans motiv i svartvitt och med baksidestexten under respektive bild. 1980 kom *Bohuslänska sed och folktro*, 1983 *Bohuslänska kustbor*, 1985 *Bohuslän – från wämmer och kräppe*, 1986 *Skageracksmyten* och 1995 *Glimtar ur Skaftens öars historia*. För övrigt kan nämnas att Bernhardson var en flitig upptecknare av dialekter och folkminnen åt etnologiska och folkloristiska arkiv i Göteborg och Stockholm.

Det gäller Göteborgs Stadsmuseum, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg och Nordiska museet i Stockholm. I detta arkivmaterial finns också många teckningar som konstnären gjorde av olika föremål som förekom inom kustkulturen. Utomlands har Bernhardsons måleri uppmärksammats vid en större utställning på Sæby museum i Danmark 1997. Danska tidningar och även tv gjorde då omfattande reportage.

Sidor av kustkulturen

För en kulturhistoriker kan Bernhardsons målningar sägas utgöra en guldgruva. Mängden av motiv gör att forskaren kan få inblickar i många olika sidor av kustkulturen. Bilderna återger händelser som konstnären själv upplevt under 1920- och 1930-talen och som han

2. Kvinnorna i grannlaget tinar sina latrinspannar på spisen i ett av köken innan bonden skall tömma innehållet i en kärra eller släde.

erinrat sig när han målat dessa tavlor en lång tid senare. Skildringen av kvinnornas liv är omfattande. Bernhardson ville framhäva deras hårda slit både inomhus och utomhus med matlagning, tvätt, bak, barnuppfostran, kreatursskötsel, fiskberedning osv., som han hade upplevt på nära håll. Han beundrade kvinnornas fysiska och psykiska styrka. ”Undergiven var Hon inte!”, skrev han på baksidan av en tavla där kvinnan drack sitt kaffe vid eldstaden medan männen satt vid bordet. Han ville hylla de kustbor som levde under hårda yttre villkor, präglade av idogt arbete och med farorna från havet nära inpå sig varje dag. Detta arbetsliv finns i mycket liten utsträckning dokumenterat i fotografier som man kan jämföra med.

Det var ingen ljus och harmonisk bild som Bernhardson ville skildra för eftervärlden. Inget som hände var för trivialt eller smutstigt för att kunna bli ett motiv, exempelvis då kvinnorna tinade de frusna latrinspannarna

på spisen i ett av köken när bonden kom med kärra eller släde för att hämta innehållet i dem. Bernhardsons textkommentar på baksidan av bilden lyder: ”Vilken doft – Men det gick ann!”

Förutom det hårda och krävande arbetslivet skildrar Bernhardson också folkliga trosföreställningar i sitt måleri, bland annat olika väsen som förebådade olyckor och dödsfall på havet. Han betraktade sig själv som synsk och uppgav att han kunde se de övernaturliga väsen, bland andra gengångare, som han framställde på sina målningar. Han menade sig alltså ha visioner av en annan värld än den som kan iakttas med blotta ögat, även om det aldrig går att bevisa med vetenskapliga metoder. Det ligger utanför kulturforskarens domäner. Forskaren får här förlita sig till berättelserna om egna upplevelser utan att diskutera frågan om sanningshalten i dem. Man kan i det sammanhanget notera vad den norska folkloristen

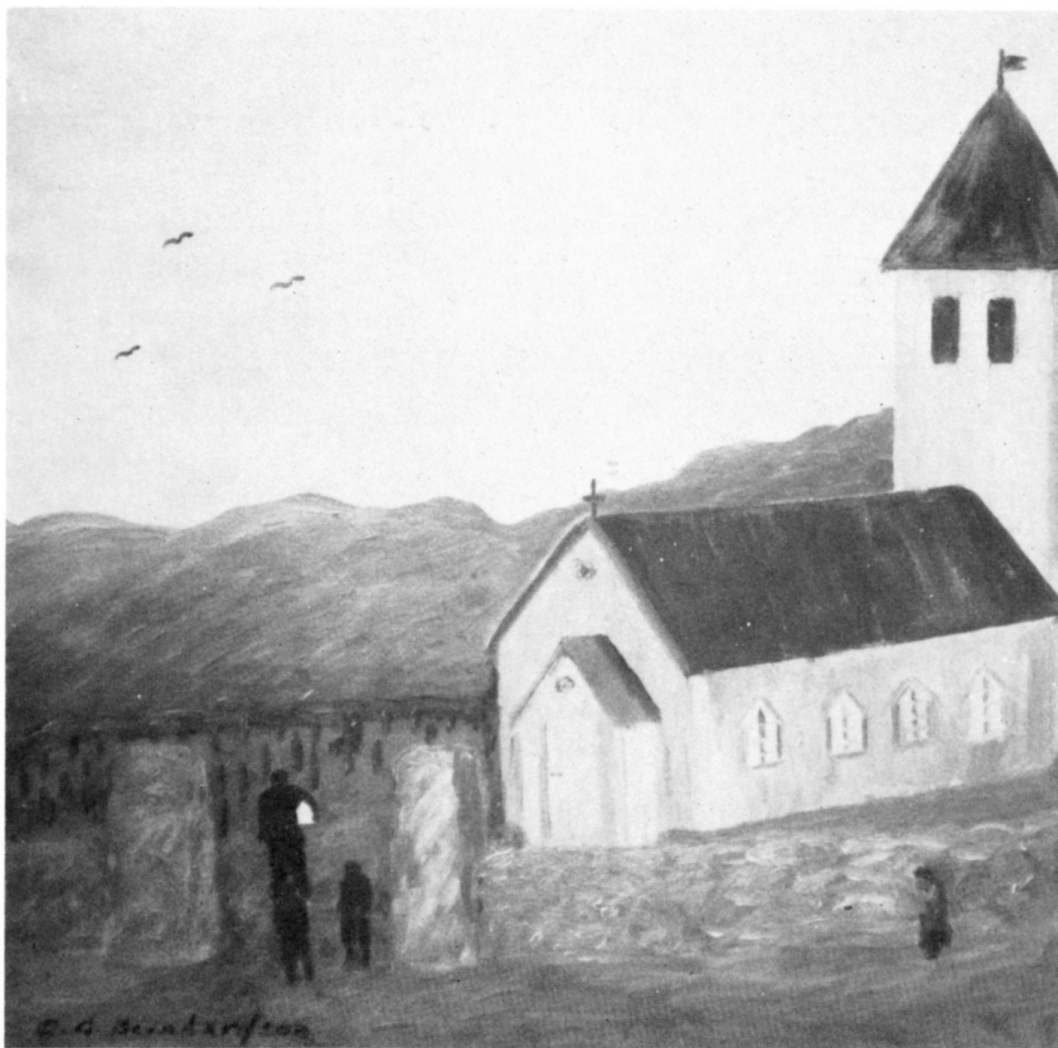

3. Bernhardson bredvid tavlan där tre män är på väg hem över isen efter ett marknadsbesök där de köpt spädgrisar. De har druckit olika mycket alkohol.

Bente Gullveig Alver uttryckte i samband med en studie med titeln "Det tredje øje", gällande en synsk kvinna i Norge: "Det ville være mere uvidenskabeligt at fornægte synskhed, end at være åben over for, at den fandtes" (Alver 1982: 35). En gång när Bernhardson var ute och cyklade i närheten av sitt hem, fick han enligt egen utsago se en kvinna från trakten som varit död i många år, men "när jag tittade upp igen, var hon borta. Hon fanns inte där". Liknande berättelser har jag fått höra från andra meddelare i Bernhardsons generation ut-

med kusten, men ingen har visualiserat sådana upplevelser på samma sätt som han. I samband med flera undersökningar och forskningsprojekt har jag funnit användbara illustrationer i Bernhardsons måleri. När jag hade ansvar för ett nordiskt forskningsnätverk gällande "Alkohol och nykterhet i Norden", kontaktade jag Bernhardson för att få bildmotiv som skildrade äldre tid. Då fann jag motivet med tre män som var på väg hem över isen efter ett marknadsbesök där de köpt spädgrisar. Denna bild ger exempel på tre olika förhåll-

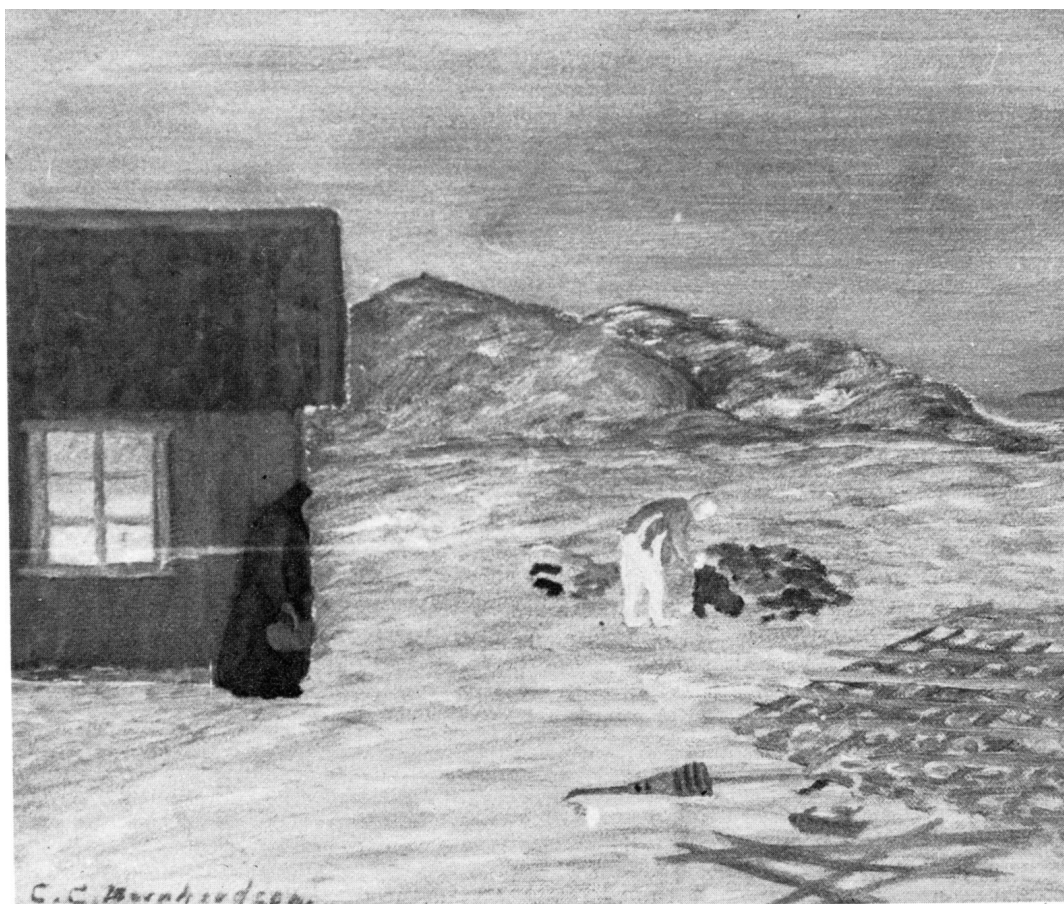
4. Bernhardsons fader bär i halvmörkret den lilla träkistan med ett dödfött foster år 1923 till familjegraven på Grundsunds kyrkogård. Konstnären själv finns i bakgrunden.

ningssätt till alkohol vid högtidliga tillfällen, som ju ett marknadsbesök var. Mannen längst fram har kontroll över sin situation och får dra kälken med den utslagne sovande mannen liggande ovanpå, men på grund av sitt stora alkoholintag har denne ingen kontroll över spädgrisarna i säcken på ryggen utan dessa tar sig ut och löper fritt omkring på isen. Mannen längst bak utgör ett mellanstadium ifråga om alkoholkonsumtion jämfört med de två framförvarande männen. Han kan fortfarande gå upprätt om än med viss möda och undviker inte att ta en ny styrketår innan han kommer hem. Målningen bygger på en minnesbild från konstnärens uppväxttid. Självt hade han druckit alltför mycket alkohol vid ett tillfälle i sina yngre dagar, men gjorde inte om det utan

blev senare nykterist. När jag besökte honom, brukade han bjuda på cider.

Den plötsliga döden

I ett annat forskningsprojekt, med temat "Symboler kring döden", har jag skrivit om ett nytt bruk i Norge och Sverige med början under 1990-talet, nämligen att föräldrarna låter resa gravstenar över dödfödda foster. I äldre tid lade man ned sådana foster i en liten trälåda som placerades i familjegraven eller stoppades in i kyrkmuren (Bø 1960). Det skulle ske i hemlighet och gärna i skymningen så att ingen i omgivningen skulle lägga märke till det. Även en sådan hemlig handling har Bernhardson dokumenterat i bild, den grundar sig i att han 1923 vid åtta års ålder fick en dödfödd bror.

5. En halvnaken gast letar i skymningen och till kvinnans förskräckelse efter sina kläder i en hög av vrakgods.

Han följde själv med i bakgrunden när fadern bar i väg med den egenhändigt hopsnickrade trälådan under armen till familjegraven på Grundsunds kyrkogård. Man kan på bilden se att detta sker i halvmörkret. Vilken annan person än Bernhardson kunde långt senare ha tänkt på att avbilda en sådan traumatisk och hemlighållen händelse? Denna gjorde ett starkt känslomässigt intryck på den lille pojken, enligt vad han själv senare i livet har uppgett.

För kustborna hade den plötsliga döden under tidigt 1900-tal en särskild aktualitet genom farorna ute på havet. Många fiskare och sjömän förläste utan att någonsin bli begravda i vigd jord. De kunde då anses bli gästar som visade sig på hemorten för de efterlevande. Det var skräckinjagande för dessa att stöta på en gäst som till exempel sökte efter sina kläder bland vrakgods som lokalbefolkningen hade samlat in och lagt i en hög. Den som fick se en

sådan syn, skyndade sig genast därifrån.

Ute på havet kunde vissa fiskare bli räddade på ett dramatiskt sätt. Det fick jag höra vittnesbörd om från fiskare, som jag intervjuade på ön Åstol, som själva hade upplevt detta (Gustavsson 1984). En man född 1895 berättade om en tragisk olycka som han varit med om 1913. Två av kamraterna på båten drunknade och de andra var ytterst nära att omkomma. Själv blev han räddad genom att hans skjortärm fastnade i fångstlinan när han spolades över bord. På så vis kunde han ta sig ombord igen tack vare kamraternas gemensamma insats. Just en sådan dramatisk händelse har Bernhardson målat av. Den nödställde mannen som räddades på liknande sätt, som den ovan nämnde sagesmannen från Åstol, var släkt med Bernhardson. Mannen hade inte kunnat räddas om han inte hade fastnat med benen i linan till fiskekrokarna.

6. En man faller över bord vid Shetlandsfiske efter långa. Genom att han fastnar med benen i linan till fiskekrokarna kan han halas upp i båten igen.

Eftersom livet ute på havet var så farofyllt, var de hemmavarande kvinnorna oroliga för männens liv. De gick i spänd förväntan till posten för att se om de hade fått något brev eller vykort som visade livstecken från männen. De som mottagit brev, öppnade det omgående och berättade om innehållet för de andra. När kvinnorna väntade att männen skulle komma hem, gick de upp i bergen och spejade ut mot havet. De kunde sitta där länge och handarbete och sjunga under tiden. När de fick se en båt anlända uppgav de höga hurrarop. Om de där- emot fick se en båt segla in i hemmahamnen med toppen av storseglet nedsänkt, fick de ett negativt symboliskt meddelande, nämligen att någon eller några av besättningsmännen hade omkommit.

Vid dödsolyckor i närliggande farvatten

kunde de hemmavarande bege sig ut med en båt för att leta efter liket. I båten hade man med sig en tupp som skulle gala när man befann sig vid platsen där ett lik låg på havsbotten. Detta bruk, som är känt i stora delar av Norden, har etnologen John Granlund satt i samband med en medeltida kult av helgonet Vitus, som åkallades vid drunkningsolyckor och vars viktigaste attribut var tuppen (Granlund 1973/1974). Vid mina fältarbeten har jag fått muntliga uppgifter om att detta bruk tillämpades bland annat i kustorten Kungshamn under 1910-talet. Någon avbildning är dock inte känd utöver Bernhardsons målning.

Jag har också arbetat inom ett europeiskt forskningsnätverk gällande "Folk Religion". 1994 gav vi ut en publikation med titeln *Religion in Everyday Life*, vilken byggde på inlägg

7. Bernhardsons mormor läser morgonbön ur en andaktsbok medan barnen sitter på soffan och lyssnar.

vid en konferens i Uppsala 1993. Jag skrev om vardagens religiositet under det tidiga 1900-talet och kunde då använda Bernhardsons tavla "Mormor läser mormors böna". Där sitter konstnären själv som barn på en soffa och lyssnar när hans mormor på morgonen läser högt ur en bönbok. Denna bild illustrerar hur en religiös fostran inpräglas hos det uppväxande släktet och att kvinnor ur en äldre generation tog en aktiv del i denna fostran. Bernhardson har också skildrat söndagarnas kyrkobesök, när människor i stora hopar vandrade till eller från kyrkan inom den inomkyrkliga väckelserörelsen i Bohuslän, som går under namnet schartauanism och vars kvinnoliv Katarina Lewis har analyserat i en etnologisk doktorsavhandling (Lewis 1997).

Inom det europeiska forskarnätverket kring "Folk Religion" hölls en europeisk konferens i Slovenien 2006 med temat "Senses and Religion". Stickorden var inte bara se (see) och höra (hear) utan även vidröra (touch), lukta (smell) och smaka (taste), som är svårare att illustrera i ord eller bild. Mitt föredrag belyste "The Use of Senses among Religious Revival Movements". Även i detta sammanhang var det naturligt att vända sig till Bernhardsons bildmaterial. Sökandet var inte heller denna gång förgäves. Ett motiv som illustrerar begreppet vidröra är när fiskaren tar tag i ankarkättingen innan han sänker ned den i vattnet vid dåligt väder och enligt baksidestexten på tavlan yttrar: "Gud styrke dej i natt käre vän." Sådana uttalade formler är kända i folktron

8. Fiskaren griper tag i ankarkättingen och yttrar: "Gud styrke dej i natt käre vän."

sedan lång tid tillbaka men har inte dokumenterats i bild på det sätt som Bernhardson har gjort och som bygger på vad han själv upplevde när han deltog i fisket på 1930-talet

Denna artikel har med några valda exempel velat visa på hur användbara Bernhardsons folklivsmålningar är när en kulturhistoriker vill illustrera och förstå livet i vardag och högtid inom det förindustriella bonde- och fiskarsamhället. Bernhardson var en originell konstnär som har gjort en stor insats för framtiden genom sin ingående dokumentation av en gången tid, som inte många skulle känna till idag om inte hans målningar fanns. Väldigt mycket av detta material är outnyttjat men har numera genom att det lagts ut på internet blivit tillgängligt för forskning på ett helt annat sätt än som tidigare var möjligt.

Anders Gustavsson, professor
Oslo

Litteratur

- Alver, Bente Gullveig 1982: *Det tredje øje. Tradisjon*.
Bernhardson, Carl Gustaf 1978: *Bohuslänskt folkliv*. Grundsund.
Bernhardson, Carl Gustaf 1980: *Bohuslänsk sed och folktro*. Grundsund.
Bernhardson, Carl Gustaf 1983: *Bohuslänska kustbor*. Grundsund.
Bernhardson, Carl Gustaf 1985: *Bohuslän – från wämmor och kräppe*. Grundsund.
Bernhardson, Carl Gustaf 1986: *Skageracksmyten*. Grundsund.
Bernhardson, Carl Gustaf 1995: *Glimtar ur Skaftens öars historia*. Grundsund.
Bø, Olav 1960: *Øskjer i kyrkjemuren. Norge*.
Granlund, John 1973/1974: "Mediet är budskapet" eller "För tuppår röda springa de döda". *Saga och sed*.
Gustavsson, Anders 1980: *Skärgårdsvardag*. Göteborg.
Gustavsson, Anders 1984: *Pingströrelsen på Åstol*. Lund.
Lewis, Katarina 1997: *Schartauansk kvinnofromhet i tjugonde seklet*. Uddevalla.

SUMMARY

Carl Gustaf Bernhardson's folklife paintings considered as source material for research in cultural history

My point of departure in this essay is the life and work of the folklife-artist Carl Gustaf Bernhardson (1915–1998) who worked in a coastal community in western Sweden during the 1900s. His extensive production dealing with both folklife and a popular conceptual world is now publicly owned and found, for the most part, at the Bohuslän Museum in Uddevalla. In 2005, all 526 paintings now at the museum were published on the Internet under the address www.bohusmus.se/samlingar. How can this material be utilized by ethnologists and cultural historians in their research? In this essay, I present a subjective view of such use based on my own research experience.

The big number of themes shown in these paintings are such that they give the scholar insight into numerous and different aspects of coastal culture. The paintings reproduce events that the artist himself experienced during the 1920s and 1930s. His memory for detail

and his observational ability are of extreme value. His depictions of women's lives are comprehensive. In addition to scenes of the people's severe and demanding life and work, the artist also portrays popular expressions of belief, among these the various beings who prevented accident and death on the high seas. He considered himself to be clairvoyant, declaring that he could see the supernatural beings that he depicted in his paintings.

The artist has made an important contribution to posterity due to his painstaking pictorial documentation and the textual comments he has written on the backs of his paintings. These have to do with ways of life in everyday situations and on festive occasions, and also deal with the popular conceptual world as this was manifested in a pre-industrial farming and fishing society. The major portion of this material has never been utilized in research, but may be made better use of in the future after having been published on the Internet.